

איראן ביבשת אפריקה

דני סטרינוביץ | 7 ביולי, 2024 | גיליון 1878

בעוד תשומת הלב הישראלית מתרכזת בימים אלו בעיקר בסיוע שאיראן מגישה לגרורותיה במסגרת מערכת "חרבות ברזל", טהראן ממשיכה להרחיב את פעילותה ברחבי יבשת אפריקה, באופן שמגביר את האיום על האינטרסים המדיניים, הביטחוניים והכלכליים של ישראל ביבשת זו. לאור זאת, על ישראל לגבש אסטרטגיה שתמנע מאיראן להגשים את יעדיה באפריקה.

מאז תחילת מערכת "חרבות ברזל" וביתר שאת מאז [מתקפת ה-14 לאפריל](#) שביצעה איראן נגד ישראל באמצעות נחילי כטב"מים, דומה שתשומת הלב הישראלית בהקשר האיראני מתרכזת בעיקר בסיוע שטהראן מעבירה לגרורותיה ברחבי המזרח התיכון במטרה להפעיל לחץ על ישראל לעצור את המערכה ברצועת עזה ובכך להציל את חמאס, וכן באפשרות להתדרדרות למערכה כוללת בין המדינות. ההתמקדות הישראלית בפעילות האיראנית ברחבי המזרח התיכון עלולה להוביל לכך שהיא תחמיץ מגמה חשובה מאוד בהקשר האיראני - התגברות הפעלתנות האיראנית ביבשת אפריקה בחודשים האחרונים. פעלתנות זו מעמידה בסכנה מספר אינטרסים יסודיים של ישראל ברחבי היבשת.

אפריקה הייתה [יבשת "מועדפת" לפעילות מצידה של איראן](#) עוד מראשית ימי המהפכה האסלאמית, בשל מגוון רחב של סיבות: איראן ראתה זהות אידיאולוגית בינה לבין מדינות רבות באפריקה, לאור הרצון המשותף שלהן להילחם ב"כובש המערבי הזר"; טהראן אף רצתה להגן על המיעוט השיעי הגדול ברחבי היבשת וכן ביקשה לנצל את משאבי היבשת לצרכיה. סיבות אלו והקרבה הגיאוגרפית של אפריקה למזרח התיכון הפכו את אפריקה ליבשת אטרקטיבית במיוחד בעיניה של ההנהגה האיראנית.

עוד בתקופת הנשיא מחמוד אחמדינז'אד הגבירה איראן במידה ניכרת את פעילותה המדינית ברחבי יבשת אפריקה, אבל דומה שנשיא איראן הקודם, אברההים ראסי לקח את הרעיון מספר צעדים קדימה. במסגרת רצונו להדק את הקשר עם "הדרום הגלובלי", כתחליף מדיני וכלכלי למערב, ראה ראסי בהידוק הקשרים עם אפריקה [כיעד מדיני ראשון ומעלה של נשיאותו](#) ופעל להידוק הקשרים עם מדינות רבות ביבשת, כינס פורומים רבים המשותפים לאיראן ולאפריקה והגיע לביקור במספר מדינות ביבשת זו.

בחודשים האחרונים, איראן מגבירה את פעלתנותה באפריקה. אין מדובר רק בקידום של אינטרסים כלכליים ומדיניים, אלא גם ברצון האיראני [להרחיב את מכירות האמל"ח שברשותה למדינות רבות ביבשת](#) במטרה לזכות בדיווידנדים מדיניים וכלכליים בעבור מכירות אלו. מגמה

זו בולטת במיוחד באזור מזרח אפריקה, אולם ניתן לזהות את התגברות הפעלתנות האיראנית בכלל רחבי היבשת. בתוך כך:

באזור קרן אפריקה ומזרח היבשת ממשיכה טהראן להרחיב את קשריה עם סודאן ו**[מעבירה לידיו של הצבא הסודאני כטב"מים מסוג מהאג'ר 6](#)**, לחיזוק יכולותיו במסגרת מלחמת האזרחים במדינה ובמחשבה שכך איראן תוכל לקצור רווחים מדיניים וביטחוניים - חידוש מערכת היחסים המדינית בין המדינות והקמת נמל לשימוש טהראן באזור פורט סודאן. דפוס פעולה זה דומה מאוד לסיוע שאותו הגישה איראן לנשיא אתיופיה אביי, במסגרת מלחמת האזרחים שניהל מול המורדים ממחוז תיגראי - סיוע אשר שיפר דרמטית את יכולותיו של צבא אתיופיה.

חוץ מהעמקת הקשר עם סודאן, טהראן חידשה בשנה שעברה את יחסיה הדיפלומטים עם ג'יבוטי לאחר נתק של שבע שנים. מיקומה האסטרטגי של ג'יבוטי בקרבת מיצרי באב אל מנדב היווה אחת הסיבות המרכזיות בראיית טהראן לחידוש קשרים אלו. זאת ועוד, לצד מאמצים אלו פועלת טהראן להעמיק את קשריה הדיפלומטים עם קהיר, במגוון רחב של ערוצים.

העמקת הקשרים עם צבא סודאן, הרצון לחזק את הקשרים הדיפלומטים עם מצרים וחידוש מערכת היחסים המדינית עם ג'יבוטי, מאפשרים לאיראן להגביר את הנוכחות הביטחונית שלה באזור אסטרטגי זה. המהלך ישרת מספר מטרות חשובות בראייה איראנית, וביניהן הגברת "המצור הכלכלי" על ישראל, בנייתם מחדש של ערוצים להעברת אמל"ח לחמאס ברצועת עזה וכן שיפור היכולת להגביר את הקרנת העוצמה הימית שלה באזור זה, באמצעות הצי האיראני.

גם בצפון אפריקה ממשיכה איראן להרחיב את קשריה המדיניים עם תוניסיה, ולאחרונה **[חובת הנייה](#)** לאזרחים איראנים המבקשים להיכנס למדינה, זאת ככל הנראה במטרה להקל על בניית מערכת היחסים הכלכלית בין המדינות. הרחבת קשרים אלו מצטרפת גם לקשרים האסטרטגים שנבנו בשנים האחרונות בין איראן לאלג'יר וכן לדריסת הרגל הביטחונית והמדינית שיש לטהראן בלוב. בכך מנסה איראן לבנות "רצף טריטוריאלי" במדינות צפון היבשת, שמאפשר לה לא רק גישה לים התיכון ולמיצר גיברלטר, באופן שמגביר את האיום על יבשת אירופה, אלא בעיקר להגביר את הלחץ הצבאי על מרוקו, הנחשבת בעיני ההנהגה האיראנית כמעוז הפעילות הישראלי/אמריקני ביבשת זו. בנוסף, הנוכחות האיראנית מאפשרת לה להגביר את הסיוע הצבאי למורדי פוליסריו, הנאבקים נגד הנוכחות המרוקנית באזור הסהרה המערבית. לצד זאת מנסה איראן גם להרחיב את קשריה המדיניים עם מאוריטניה וכך להגביר את "תחושת המצור" על מרוקו גם מצידה המערבי.

לצד פעלתנות זו בקרן ובצפון אפריקה, איראן מרחיבה את קשריה הכלכליים עם מדינות שונות במזרח היבשת ביניהן קניה, אוגנדה וזימבבווה. בנוסף, טהראן מנסה לנצל את הוואקום שנוצר בעקבות "הנסיגות" של הנוכחות הצרפתית באזור הסאהל, ובדומה לסין ורוסיה מנסה גם היא לקבל נתח כלכלי ומדיני באותן מדינות. דוגמא לכך היא ניז'ר, שלאיראן יש בה מספר רב של

אינטרסים דוגמת מחצבי אורניום, שאותו היא יכולה לקנות לשימוש תוכניתה הגרעינית. ואכן, רק לאחרונה דווח על [הסכם שנחתם](#) בין המדינות בנושא זה.

התפתחויות אלו צריכות להטריד במיוחד את ישראל, שכן הן מגבירות את האיום הצבאי על ישראל מאזור קרן אפריקה ומאיימות על היכולת הישראלית להמשיך את מגמת הידוק היחסים המדיניים עם מדינות רבות ברחבי היבשת. בתוך כך, איראן פועלת לפגוע במאמצים המדיניים של ישראל, בעיקר מול ארגון מדינות אפריקה, באמצעות אלג'יר ודרום אפריקה, שאף גובות מחיר לכאורה ממדינות ביבשת בעבור תמיכתן בישראל (מרוקו לדוגמה). זאת ועוד, איראן משתמשת בקשרים עימן כדי לעקוף את הסנקציות שמוטלות עליה מצד המערב, ובעיקר לקדם את מעמדה כיצואנית נשק מובילה בעולם, בעיקר באמצעות ייצוא הכטב"מים שברשותה לכל דורש.

לאור זאת, נכון שישראל תחשוב על בניית אסטרטגיה שתכליתה שימור יכולת ההשפעה שלה ביבשת אפריקה לצד צמצום משמעותי של יכולת ההשפעה האיראנית באפריקה. משום שהחתימה המדינית של ישראל ביבשת זו מוגבלת ביותר (לישראל 10 נציגויות ביבשת אפריקה בלבד), נכון לבחון את הצעדים הבאים:

- א. שיתוף פעולה עם מדינות המפרץ, הרואות גם הן בחשדנות רבה את הפעלתנות האיראנית באפריקה, אשר מעמידה בסכנה את האינטרסים היסודיים שלהן ביבשת
- ב. העמקת תיאום עם ארצות הברית בכל הנוגע לקשרים עם המדינות, אשר חוששות מהפעלתנות האיראנית ובעיקר לייצר מחירי רווח (או הפסד) לכל מדינה שתבחר לא לשתף פעולה עם איראן
- ג. העמקת הקשרים הביטחוניים עם מדינות קרן אפריקה ומדינות מזרח אפריקה במטרה למנוע מאיראן "להשתלט" על ים סוף לצרכיה, ובמקביל לחזק את התיאום עם מצרים אשר למניעת דריסת הרגל האיראנית באזור זה.
- ד. הגברה ניכרת של המערכה המדינית שמטרתה למנוע מאיראן לייצא את האמל"ח שברשותה וכך לשפר את מעמדה הכלכלי והביטחוני (באמצעות קבלת תמורות בעבור סיוע זה).

ה. הרחבת הסיוע הכלכלי והצבאי שהיא מעניקה לאותן מדינות ביבשת המתנגדות לנוכחות האיראנית בהן, ואשר בחרו לשמר את יחסיהן עם ישראל, למרות "הפיתוי" שבהעמקת שיתוף הפעולה עם טהראן.

בשורה התחתונה, הרחבת הפעלתנות האיראנית ברחבי אפריקה מעמידה בסכנה אינטרסים חשובים של ישראל ביבשת. ללא בנייתה של אסטרטגיה רחבה ביחד עם מדינות נוספות, שתכליתה לאתגר פעלתנות זו, איראן עלולה להשתמש בדריסת הרגל שלה באפריקה להגברת האיום הצבאי והכלכלי על ישראל, להניא ממדינות נוספות לשתף פעולה עימה וכן לגבות מחיר מאותן מדינות אשר בחרו לגביר את שיתוף הפעולה עם ישראל. למרות מגוון האתגרים

הביטחונים הניצבים בפני ישראל בימים אלה, התעלמות מפעילותה של איראן באפריקה אך תחריף משמעותית את מצבה של ישראל ביבשת, ועלולה להוביל לכך שבעתיד ישראל תתקשה לשנות מגמה זו מהיסוד.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט